

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Wszyscy równi? Wiara w merytokrację w społeczeństwie polskim

Marta Piekarczyk

Warszawa, 2014

Polski Sondaż Uprzedzeń 2013 został sfinansowany ze środków grantu Focus Fundacji Nauki Polskiej przyznanych dr Michałowi Bilewiczowi. Przeanalizowanie danych i napisanie niniejszego raportu było możliwe dzięki środkom stażu podoktorskiego Fuga Narodowego Centrum Nauki przyznanym dr Karolinie Hansen (DEC-2013/08/S/HS6/00573).

Mało który temat wzbudza tak silne i stałe zainteresowanie teoretyków i aktywistów, jak problematyka nierówności społecznych. Przyczyny ich powstawania i utrzymywania się są zróżnicowane a jednoznaczne wskazanie tych, które najsilniej decydują o pozycji jednostki w społeczeństwie jest dużym wyzwaniem. Nie budzi zaś wątpliwości ich istnienie, oraz – jak wskazują badacze (np. Atkinson, 2013; Piketty, 2014) – systematyczne pogłębianie się.

Zjawisku temu towarzyszy atmosfera pochwały indywidualizmu i przejawianie przez społeczeństwo zaufania w wolną rękę rynku i wiara w mit amerykańskiego self-made mena – człowieka, który, jeśli tylko włoży w działanie dużo pracy i wysiłku, jest w stanie osiągnąć sukces niezależnie od okoliczności (McNamee, Miller, 2004).

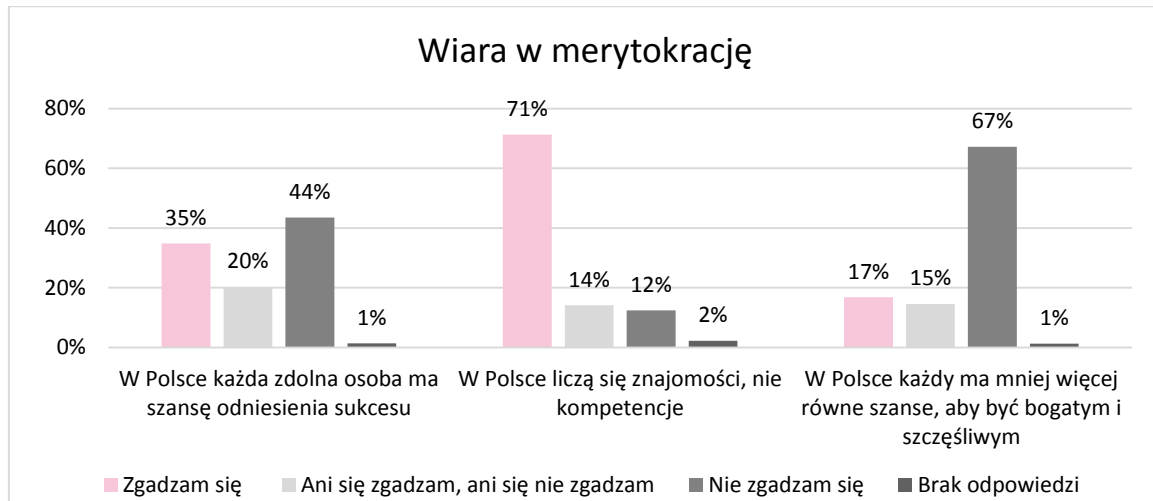
Przekonanie o tym, że systemem społecznym rządzą zasady sprawiedliwości, każdy zdolny człowiek jest w stanie osiągnąć sukces a pozycję zdobywa się dzięki wytrwałej pracy i kompetencjom znane jest w naukach społecznych jako wiara w merytokrację. Jej wyznawcy postrzegają nierówności jako sprawiedliwy i naturalny element systemu społecznego, ignorując jednocześnie oddziaływanie zróżnicowania wyjściowej sytuacji członków różnych grup na ich szanse w konkurencji rynkowej. Przejawianie silnych merytokratycznych poglądów łączy się z traktowaniem nierówności jako efektu wrodzonych różnic między ludźmi i narzędzia naturalnej selekcji prowadzącej do wzrostu efektywności społecznej i ekonomicznej. Przeciwdziałanie im jest więc postrzegane nie tylko jako nieracjonalne, ale też z założenia nieprawidłowe i niewskazane (Benabou, 2000).

Problem nierówności społecznych i stosunku do grup nieuprzywilejowanych jest jednym z tematów, którymi zajmuje się Centrum Badań nad Uprzedzeniami przy Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. W drugiej fali Polskiego Sondażu Uprzedzeń, przeprowadzonej na grupie dorosłych Polaków latem 2013 roku ($N = 965$) sprawdziliśmy stopień rozpowszechnienia przekonań merytokratycznych w Polsce i ich nasilenie wśród różnych grup.

Wiara w merytokrację w Polsce

Respondentów biorących udział w Polskim Sondażu Uprzedzeń prosiłiśmy o ustosunkowanie się do twierdzeń wyrażających przekonania merytokratyczne. Udzielali oni odpowiedzi, na ile zgadzają się ze stwierdzeniami: „W Polsce każda zdolna i ciężko pracująca osoba ma szansę odniesienia sukcesu”, „W Polsce liczą się znajomości, a nie kompetencje”

oraz „W Polsce każdy ma dzisiaj mniej więcej równe szanse, aby być bogatym i szczęśliwym”. Odpowiedzi udzielano każdorazowo na skali od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 7 (zdecydowanie się zgadzam). Odpowiedzi 1-3 oraz 5-7 zagregowano i oznaczono odpowiednio etykietami „nie zgadzam się” i „zgadzam się”. Odpowiedzi środkowej (4) przypisano oznaczenie „ani się zgadzam, ani się nie zgadzam”. Rycina 1 przedstawia procentowe rozkłady odpowiedzi na każde z tych pytań.

Ryc. 1. Procentowe rozkłady odpowiedzi na pytania dotyczące przekonań merytokracyjnych.

Przekonanie o merytokracyjnych zasadach rządzących polskim społeczeństwem okazało się być raczej słabo rozpowszechnione. Tylko co trzeci (35%) respondent zgodził się ze stwierdzeniem, że każda osoba w naszym kraju ma szansę odniesienia sukcesu. Jeszcze mniej z nich (17%) wyraziło wiarę w to, że Polska gwarantuje każdemu równe możliwości bycia bogatym i szczęśliwym. Bardzo silne (71%) było natomiast przekonanie o dużym wpływie posiadania znajomości na pozycję jednostki w hierarchii społecznej.

Współwystępowania trzech powyższych przekonań dowiodła analiza korelacji. Wykazano w niej, że respondenci, które wierzą w równe możliwości osiągnięcia sukcesu przez każdą zdolną osobę, są też przekonani o tym, że kluczem do tego sukcesu są kompetencje ($r = 0,21, p < 0,001$), a także, że wszyscy w Polsce mają równe szanse bycia szczęśliwym i bogatym ($r = 0,36, p = 0,001$).

Zmienne socjo-demograficzne

Płeć

Nie zaobserwowano różnic między mężczyznami a kobietami w zakresie ich wiary w to, że systemem społecznym Polski rządzą zasady merytokratyczne. Niezależnie od płci, wiara ta – mierzona wyżej opisanymi pytaniami - jest ograniczona.

Wiek, wykształcenie i subiektywny status społeczno-ekonomiczny

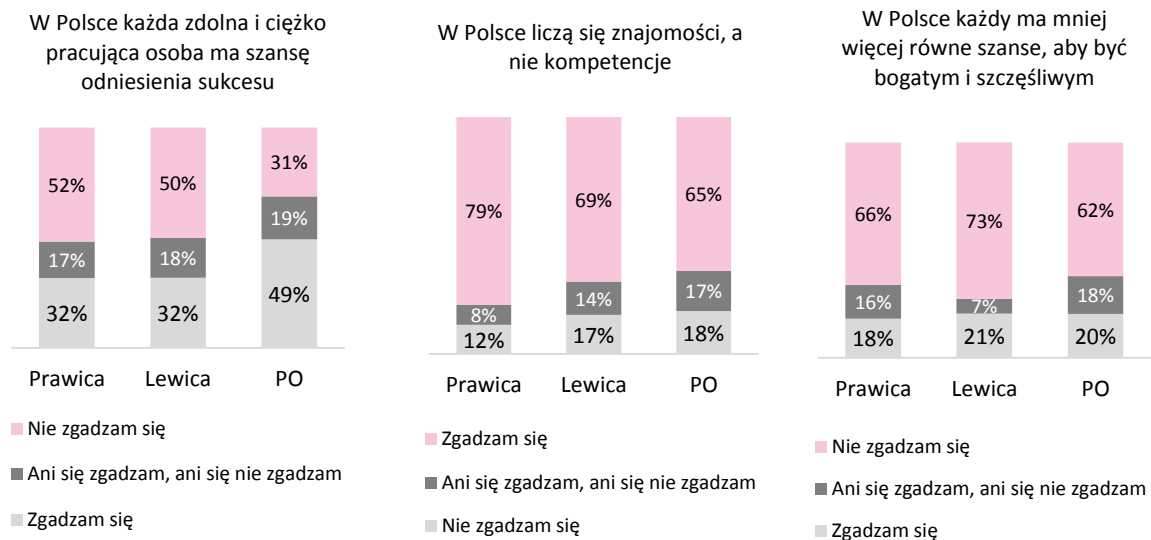
Chociaż związki są tu umiarkowane lub słabe, można zaobserwować zależność między wiekiem a nasileniem przekonań merytokratycznych. Opinia, że w Polsce każda ciężko pracująca osoba ma szansę odniesienia sukcesu jest negatywnie skorelowana z wiekiem ($r(951) = -0,11; p < 0,001$). Podobne zależności widoczne są w zakresie dwóch pozostałych stwierdzeń – starsi respondenci bardziej, niż młodsi są przekonani o wpływie znajomości na szansę osiągnięcia sukcesu ($r(943) = -0,13, p < 0,001$) oraz mają słabszą wiarę w to, że możliwość zdobycia bogactwa i bycia szczęśliwym jest równa dla każdego Polaka i Polki ($r(952) = -0,09; p < 0,005$).

Wiara w to, że polska rzeczywistość funkcjonuje w oparciu o zasady merytokratyczne nasila się wraz ze wzrostem subiektywnego statusu ekonomicznego. Osoby, które wyżej oceniają swoją pozycję w społeczeństwie, silniej wierzą we wpływ kompetencji na sukces i możliwość osiągnięcia tej pozycji ($r = 0,19; p < 0,001$). Podobnie, przekonanie to jest silniejsze u osób lepiej wykształconych ($r = 0,13; p < 0,01$) oraz u tych respondentów, którzy oceniają sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego jako lepszą, niż większości rodzin w Polsce ($r = 0,16; p < 0,001$).

Preferencje polityczne

Nasilenie poglądów merytokratycznych jest różne w zależności od poglądów politycznych respondentów. Porównanie osób popierających partię rządzącą ze zwolennikami prawicowych ugrupowań opozycyjnych – PiSu, PJN, Nowej Prawicy i Prawicy Marka Jurka wykazało, że zwolennicy Platformy Obywatelskiej przejawiają istotnie silniejszą wiarę w merytokrację, niż wyborcy partii prawicowych ($t(351) = 4,13; p < 0,05$). Największe różnice są widoczne w przekonaniu o kluczowym wpływie zdolności na możliwość osiągnięcia sukcesu – są one znacznie silniejsze wśród osób głosujących na PO ($M = 2,12, SD = 0,88$), niż wśród tych

popierających opozycyjne partie prawicowe ($M = 1,80$, $SD = 0,89$) i lewicowe - PPP, Ruch Palikota, SLD, Zielonych 2004 ($M = 1,82$, $SD = 0,89$).

Ryc. 2. Przekonania merytokratyczne wśród zwolenników różnych partii politycznych.

Podsumowanie

Wyniki Polskiego Sondażu Upředzeń pokazały, że wiara w to, że w Polsce pozycja i status społeczny jednostki są uzależnione od jej kompetencji i zdolności, jest stosunkowo słaba. Dostrzegalne są zaś pewne tendencje w jej wyznawaniu – przekonania merytokratyczne są silniejsze wśród osób lepiej oceniających swoją sytuację materialną i będących wyborcami partii będącej obecnie u władzy. Możliwym jest więc, że żywią je głównie członkowie grup uprzywilejowanych, którzy mogą używać ich jako wyjaśnienia swojej pozycji i negocjowania wpływu czynników niezależnych od jednostki na jej sytuację życiową.

Literatura cytowana:

1. Atkinson, A. B. (2013). Reducing income inequality in Europe. *Journal of European Labor Studies*, 2(12). Pobrano z: <http://www.izajoels.com/content/2/1/12>.
2. McNamee, S. J., Miller, R. K. Jr. (2004). *The Meritocracy Myth*. New York: Rowman & Littlefield.
3. Piketty, T. (2014). *Capital in Twenty-First Century*. Harvard: Belknap Press.
4. Benabou, R. (2000). Meritocracy, Redistribution, and the Size of the Pie. W: Arrow, K., Bowles, S., Durlauf, S. (red.). *Meritocracy and Economic Inequality*. Princetown: Princeton University Press.